

ЛІТЕРАТУРА

1. Алёхина Н.В. Индивидуальный образовательный проект как средство самоопределения гимназиста: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Оренбург, 2000. – 203 с.
2. Генкал С.Е. Особливості і структура самостійної пізнавальної діяльності учнів профільних класів // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – С. 167 – 173.
3. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: Знание, 1989.
4. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – 4-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 548 с.

УДК 37.025+371.212.3

Н.П. Дейниченко

*Сумський державний
педагогічний університет*

АКТИВІЗАЦІЯ МИСЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНИХ ФІЛОЛОГІВ У СИСТЕМІ МАН

У статті аналізується робота лінгвістичного гуртка в системі Малої академії наук з обдарованими школярами.

The process of a young philologist formation in the SAS system is reviewed in this article.

Обдаровані школярі – це особлива категорія, яка вимагає такого планування роботи, що спрямоване не просто на розвиток мислення, а на формування навичок мислення високого рівня, процес навчання для таких учнів повинен бути не стільки інформативним, скільки розвивальним.

Це питання розглядалося в різних аспектах, але в основному в педагогічних та психологічних науках: розвивальне навчання вивчали Ж. Алексєєва [1], Л. Коваль [8], Л. Скуратівський [15], моделювання мислення стало об'єктом дослідження Н. Амосова [2], Н. Остапенко [13], суть раціональної організації навчальної діяльності розкрив Ю. Бабанський [3], розвиток творчих здібностей описали О. Бабенко [4], І. Волощук [6], Л. Піскорська [14], особистісно-орієнтоване навчання з'ясував С. Босак [5], психологія мислення привернула увагу П. Гальперина [7] та В. Крутецького [9], обдарованості школярів присвячено працю Н. Лейтес [10], пізнавальну активність розглядали В. Лозова [11], В. Онищук [12], А. Щукіна [16]. Але активізація мисленнєвої діяльності обдарованих філологів у системі МАН ще не була предметом спеціального вивчення і стала об'єктом нашого дослідження.

Таким чином, вибір теми визначається як значущістю володіння словом

як однією з найактивніших одиниць мови, так і потребою формування майбутнього україномовного науковця, бо навчання в МАН, пошуково-експериментальна робота під час написання дослідження активізують мисленнєву діяльність філологічно обдарованої особистості.

Не потребує доведення теза про ефективність МАН як однієї з моделей роботи з інтелектуально обдарованою молоддю. По-перше, ця робота розпочинається безпосередньо на лекційних і практичних заняттях. Ефективність діяльності мовознавчої секції в системі МАН залежить від якісно складеного плану роботи. Тому в змісті навчання заплановано ряд теоретичних тем, зокрема, «Науки про мови», «Функції мови», «Українська мова в світі», «Мовна політика в Україні», «Історичні зміни в житті слів» тощо, що відповідають сучасним напрямкам розвитку філологічної науки. По-друге, вся діяльність секції проводиться в Сумському державному педагогічному університеті ім. А.С.Макаренка, кабінет української мови якого має ґрунтовну лінгвістичну навчально-матеріальну базу. Головним надбанням кабінету є багата лексикографія – близько ста словників. Керуючись порадами Максима Рильського – «не бійтесь заглядати у словник, ...збирайте, як розумний садівник, дозрілий овоч у Грінченка й Даля», кожен юний науковець виконає будь-яке лінгвістичне завдання.

Але активізація мисленнєвої діяльності слухачів МАН в основному залежить від форм і методів, які становлять важливий компонент навчального процесу. Але перед цим потрібно викликати в слухачів корисні мотиви діяльності, активізувати потреби. Педагогічно правильна організація навчальної діяльності слухачів, використання інноваційних методів і прийомів – важлива умова ефективного засвоєння ними нових знань, вироблення вмій і навичок, формування світогляду, моральних і ділових якостей сьогоденного школяра і завтрашнього активного громадянина. Важливо добирати такі методи і прийоми, щоб вивчення курсу мови було не тільки цікавим, а й активізувалося мислення школярів високого рівня. Тому на практичних заняттях зі слухачами МАН широко використовуються такі прийоми розумової діяльності, як: аналіз, синтез, розуміння, порівняння, зіставлення, групування, узагальнення, класифікація, диференціація, доведення та ін. Наприклад, давши слухачам теоретичні знання, починаємо виробляти на різних видах вправ уміння: прості або складні, тактичні або стратегічні, загальні або специфічні, репродуктивні або творчі. Щоб слухачі активно мислили, використовуємо такі різновиди навчальних дій:

- організаційні прийоми (організація робочого місця, організація себе й налаштування на діяльність, планування своїх дій);
- первинні логічні прийоми мислення (виділення різних властивостей предметів і явищ, порівняння, виділення наслідків, підведення під поняття, узагальнення, класифікація);
- загальнодіяльнісні вміння (вміння слухати і сприймати інформацію, раціонально запам'ятовувати її; логічно міркувати, вміння використовувати цю інформацію);
- оцінні вміння (знаходити та виправляти помилки, здійснювати самоперевірку).

Ці та інші учнівські дії повинні навчити їх здатності самостійно аналізувати інформацію.

Активізації мисленнєвої діяльності слухачів та змінам у різних розумових операціях сприятимуть опорні дієслова в завданнях. Щоб **відтворювати знання або впізнавати відому інформацію**, у вправах використовуємо такі дієслова: *визначити, відтворити, ідентифікувати, перерахувати; впізнати, повторити, показати, встановити*. Щоб **виявити розуміння та інтерпретацію мовного матеріалу**, в завдання вводимо такі дієслова: *класифікувати, порівняти, продемонструвати, перефразувати, підсумувати, розпізнати, розмістити, перевірити*. Щоб **уміти використовувати набуті знання на практиці**, застосовуємо під час виконання вправ такі дієслова: *проілюструвати, модифікувати, застосувати, встановити співвідношення, оперувати*. Щоб **уміння перетворилися в навички, в мислення високого рівня**, здійснюємо **аналіз** (це дієслова у вправах: *проаналізувати, протиставити, диференціювати, виділити категорії, вивести формулу, зробити умовивід*), **синтез** (*скомпонувати, сконструювати, схематизувати, винайти, розвинути, обговорити, висунути гіпотезу*) та **оцінювання** (*дати оцінку, оцінити, довести, визначити цінність, передбачити, відстояти думку*) матеріалу.

Другий напрям активізації мисленнєвої діяльності слухачів МАН – науковий. У ньому виділяємо три рівні: **початковий**, де слухачі отримують загальні знання з основ наук, набувають навички пошукової, дослідницької, експериментальної роботи, визначають тему пошуку; **основний**, на якому слухачі розвивають свої інтереси й нахили до наукових досліджень, беруть участь у зустрічах з викладачами кафедр, у засіданнях наукових гуртків кафедр, захищають на засіданнях секції свої наукові роботи; **підсумковий**, коли слухачі

беруть участь у конкурсі, публікують свої дослідження.

На процес активізації мисленнєвої діяльності обдарованих слухачів у системі МАН впливає й особистість керівника гуртка. Він повинен володіти організаційними вміннями, за допомогою яких здійснювати не тільки загальне керівництво процесом пізнання, належне інформування слухачів, а й забезпечити готовність кожного гуртківця уже в новій, нешкільній, ситуації брати участь у навчальному процесі й науковій роботі в МАН. Викладач на власному прикладі показує, як треба будувати гіпотези та обґрунтовувати їх, опрацьовувати інформацію з різних джерел, розуміти й інтерпретувати матеріал, помічати мовні огріхи й формувати мовні норми. Тільки уникаючи репродуктивних методів у своїй роботі, керівник гуртка прагне активізувати мислення юних філологів. Чим більше буде мовних перешкод, бар'єрів, поставлених викладачем, тим швидше слухачі відчують необхідність у нових знаннях. Тільки неординарний викладач може активізувати мислення юних філологів.

Забезпечення єдності навчальної й наукової роботи в системі МАН, яка є безпосереднім продовженням шкільної діяльності, може гарантувати за наявності в школяра позитивного ставлення до навчального предмета всебічний розвиток учня, вдосконалення його здібностей та обдарувань. Завдання ж керівника секції – мобілізувати свої знання, досвід; узагальнити наукові надбання мовознавців, педагогів, психологів і в науково-популярному стилі подати їх слухачам МАН, бо тільки висока цілеспрямована організація навчальної й наукової діяльності активізує мисленнєву діяльність, закладену в кожній дитині самою природою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеєва Ж. Розвивальне навчання – основа формування творчої особистості // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 5. – С. 17 – 19.
2. Амосов Н.М. Моделирование мышления и психики. – К.: Наук. думка, 1965.
3. Бабанский Ю. Рациональная организация учебной деятельности. – М., 1981.
4. Бабенко О. Розвиток творчих здібностей учнів // Дивослово. – 2001. – № 11. – С. 28, 45 – 46.
5. Босак С. Особистісно-орієнтоване навчання – в практиці // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 8. – С. 37 – 41.
6. Волощук І. Структура творчих здібностей особистості // Українська мова і література в школі. – 2002. – № 6. – С. 47 – 52.
7. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий: Исследование мышления в советской психологии. – М.: Наука, 1966. – 472 с.
8. Коваль Л. Розвивальне навчання у практиці // Дивослово. – 2002. – № 10. – С. 24 – 30.
9. Крутецкий В.А. Вопросы психологии способностей. – М., 1964.
10. Лейтес Н.С. Возрастная одарённость школьников. – М.: Академия, 2000. – 320 с.

11. Лозова В. Пізнавальна активність школярів. – Х.: Основа, 1990. – 89 с.
12. Онищук В. Активізація навчання старшокласників. – К.: Рад. школа, 1978.
13. Остапенко Н. Місце моделювання як методу навчання в педагогічному проектуванні // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 6. – С. 41 – 46.
14. Піскорська Л. Розвиток духовності, творчих здібностей шкільної молоді // Українська мова і література в школі. – 2000. – № 2. – С. 46 – 48.
15. Скуратівський Л. Розвивальний потенціал нової системи навчання й оцінювання досягнень учнів з української мови // Українська мова і література в школі. – 2000. – № 5. – С. 49 – 51.
16. Щукина А. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Педагогика, 1979. – 178 с.

УДК 372.881.116 (477)

В.Ф. Дороз

*Інститут філології
Бердянського державного
педагогічного університету*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗНАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ УЧНІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті зосереджено увагу на осмисленні проблеми становлення культурної ідентифікації особистості й адаптації в умовах сучасного полікультурного суспільства, вихованні культури толерантних взаємовідносин через формування соціокультурних знань на уроках української мови.

The problem of forming of personality's cultural identification and adaptation in the condition of modern polycultural society, education of tolerant interrelation culture through the formation of sociocultural knowledge at Ukrainian lessons is considered in the article.

Роль української мови в суспільстві визначається особливостями мови як націєтворчого та державотворчого фактора, вагомого чинника формування особистості громадянина України. Як рідна мова етносу, вона водночас є своєрідним національним кодом, який об'єднує всіх громадян України. Для соціалізації громадян різних національностей, стимулювання їх інтелектуального внеску в науковий потенціал, інтеграції в культуру українського народу має неабияке значення вільне володіння державною мовою – важливою складовою соціально-культурної діяльності.

Усвідомлення важливості та значущості оволодіння державною мовою представниками національних спільнот, стратегія підходу до розв'язання цієї проблеми значною мірою визначають зміст, структуру й методику шкільного